

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Валентина Георгиева Стефанова на тема

„История на определеността в българския език“

за придобиването на образователната и научната степен *доктор*

от проф. д.ф.н. А. Тотоманова

Представеният дисертационен труд *„История на определеността в българския език“* се състои от увод, четири глави, заключение, библиография и едно приложение – анализ на членуваните форми в Троянския дамаскин (общо 475 печатни страници), ие посветен на един от най-сложните и многократно дискутирани проблеми на българската езикова история – появата и развитието на категорията определеност при имената. Изборът на темата, както и използваният в дисертацията подход към езиковите факти, е изцяло заслуга на дисертантката, която проследява историята на българските определителни морфеми от гледна точка на функционалната граматика, семантиката и прагматиката и умело съчетава достиженията на модерната лингвистика с възможностите на традиционния диахронен подход. В резултат на това Валентина Стефанова изработва и прилага своя специфична методика за анализ и класификация на употребата на задпоставени деиктични морфеми в старобългарските и ранните новобългарски паметници, като стъпва върху теоретичните и методологическите постановки на цяла плеяда български и чужди изследователи, занимавали се с историята и теорията на определеността.

Дисертацията е добре структурирана и изложението на материала и теоретичните постановки, залегнали в нея, следва логиката на изследването. **Уводът** описва предмета, задачите и целите на изследването и обяснява принципите на подбора на езиковия материал. Валентина Стефанова съсредоточава своя анализ върху поредица старобългарски и ранни новобългарски паметници в широк времеви диапазон от IX до XVII в., за които се знае, че отразяват интересуващото явление и са публикувани електронно в Диахронния корпус на българския език, който е част от системата histdict.uni-sofia.bg. **Първите две глави** на дисертацията представляват не само преглед на различните теории и възгледи за определеността в българския език и за спецификата на тази граматическа категория изобщо, но и солидна теоретична основа, която дисертантката творчески надгражда, за да внесе нови щрихи в историята на изследваното явление. В резултат на това В. Стефанова разграничава четири вида употреби/функции на задпоставените деиктични морфеми: **слаба анафорична употреба** за пряко съотнасяне; **силна анафорична употреба** или възможност за идентификация; **индивидуализираща употреба**, когато думата с

членна/членоподобнаморфема се отнася към обществено значима или общопризната величина; **количествена и/или генерализираща** употреба, когато членуваната форма означава цялото количество назовани обекти или обхваща всички обекти, които се мислят в обема на означеното с името понятие. Извлеченият и анализиран в **трета глава** на дисертацията материал е подреден хронологично и е представен в табличен вид, което допълнително улеснява ползването му и възприемането на направените изводи. Тук се откроява и една друга особеност на подхода на дисертантката към историята на определеността в исторически аспект: В. Стефанова разглежда развоя на определеността в българския език като вътрешно присъщо на езиковата система явление и не се старее да обясни задпоставената деиктична морфема като резултат от подражание на гръцките оригинали в част от избраните от нея паметници. За нея българският език в цялото му развитие представлява автономна и пълноценна система, която се развива в зависимост от заложените в нея предпоставки.

В. Стефанова не само обогатява корпуса с примери за задпоставени деиктични морфеми в периода IX-XVII в., но съпоставя тези примери със състоянието на съвременните български говори. Именно в това поле са и едни от най-интересните находки на дисертантката, според която различната честота на деиктичните корени *с-*, *т-* и *н-* в средновековните паметници свидетелства за различния начин, по който се е променяла системата на показателните местоимения в българския език при загубата на троичната показателност. Средновековните български паметници показват най-често състояние, близко до днешното общобългарско състояние, в което показателните местоимения представляват двучленна опозиция, където маркиран в опозицията отдалеченост- неотдалеченост е местоименият корен *н-*. *Манасиевата хроника* обаче отразява състояние, подобно на това в днешните родопски говори, в което *т-* и *н-* се обединяват по признака неблизост. В. Стефанова допуска, че по-ранната загуба на троичността, в която местоименият корен *н-* запазва своята маркираност, води до обобщаването на корен *т-* като носител на определеността в изграждащата се членна морфема. В част от българските говори обаче маркиран е оставал местоименият корен *с-*, а *т-* и *н-* са се конкурирали във функцията на немаркиран член на опростената опозиция. По всяка вероятност в тази конкуренция победител се е оказал местоименият корен *н-*, защото от него в западните говори се развива и третоличното местоимение.

Последната, **четвърта глава** на дисертацията тракува вече анализирания на семантично равнище материал на синтактично ниво, като разглежда вариативността при съчетаването на детерминиращата морфема с различни форми в рамките на именната група от гледна точка на нейната граматикализация и превръщането ѝ в членна морфема. Съвсем логично лингвистичният анализ в тази глава е предшестван от солиден теоретичен екскурс по проблемите на граматикализацията и делексикализацията на задпоставените показателни местоимения. Според дисертантката този процес е започнал относително „рано в

старобългарската епоха, като постепенно собствено деиктичното значение на местоимението е отслабнало за сметка на детерминиращото му значение, което първоначално е имало слаба или силна анафорична функция“. През среднобългарската епоха се е засилила индивидуализиращата функция на задпоставената морфема, докато генерализиращото значение с известни уговорки може да се отнесе към новобългарската епоха. Дисертантката съзнава, че този процес е протичал неравномерно в българските говори и неговите прояви в старобългарските писмени паметници допълнително са били ограничавани под въздействието на авторитетната книжовна норма. И тук тя не пропуска да направи интересни наблюдения, като подчертава, че дори в ранните новобългарски паметници е било възможно вмъкването на енклитика пред деиктичната морфема, което показва относителната ѝ самостоятелност през този период. *Заключението* на дисертацията обобщава вече направените изводи, но без да ги повтаря, и предлага допълнителен материал за размисъл и нови дирения в полето на определеността.

Авторефератът коректно отразява съдържанието на представения дисертационен труд.

В заключение ще подчертая, че пред нас е един иновативен и коректно написан труд, в който В. Стефанова се представя като оригинален и умел изследовател на историята на българския език. Затова като член на научното жури и неин научен ръководител убедено ще гласувам Валентина Георгиева Стефанова да получи научната и образователната степен „доктор“.

София

24.04.2017

/проф. д.ф.н. А. Тотоманова/